

spraw rozwodowych w pierwszej instancji do sądów rejonowych (s. 235 n.). Oba postulaty nie są jednak związane z problematyką małżeńskich umów majątkowych.

Podsumowując, należy stwierdzić, że nadal należy oczekiwać powstania monografii, która w sposób kompleksowy przedstawiałaby problematykę małżeńskich umów majątkowych. Recenzowana książka z całą pewnością nie spełnia takiej roli. Zagadnienie to jest bardzo trudne do wyczerpującego omówienia, gdyż wymaga wiedzy nie tylko z prawa rodzinnego, ale także z zakresu niemalże wszystkich działów prawa cywilnego. Wymienione jedynie w części braki formalne i merytoryczne prowadzą do wątpliwości, czy opracowanie A. Brzezińskiej może zostać potraktowane jako praktyczny poradnik dla tych, którzy chcą zawrzeć intercyzę.

Grzegorz Jędrejek

I Katedra Prawa Cywilnego KUL

Ks. Krzysztof Burczak, *Prawo azylu w ustawodawstwie synodów galijskich V-VII wieku*, Lublin: Wydawnictwo KUL, 2005, ss. 272.

Sama instytucja prawa azylu, znanego dość powszechnie w antycznych cywilizacjach zachodnich greckiej i rzymskiej, mniej w krajach Azji i Afryki, wypływająca głównie z motywacji sakralnej, została już dość gruntownie opracowana w literaturze prawniczej. Chrześcijaństwo jednak rozszerzyło tę instytucję o nowe podmioty i wniosło nową motywację, mianowicie motywację miłosierdzia i miłości. Ukazanie wkładu ustawodawstwa kościelnego, zwłaszcza synodalnego, w dalszej ewolucji humanitarnego charakteru tego prawa w pierwszych wiekach Kościoła na podstawie badań źródłowych niewątpliwie zasługuje na uwagę. W tym kontekście praca ks. Krzysztofa Burczaka jest niezwykle interesująca, szczególnie dla historyków prawa kanonicznego. Cezura czasowa wyznaczona ramami tematu oscyluje między pierwszym synodem galijskim, który odbył się w Orange w 441 r., a ostatnim synodem w Clichy w 626/627 r. Badania nad historią źródeł prawa kanonicznego ciągle jeszcze trwają. Dotychczas, mimo szerokiej literatury dotyczącej prawa azylu, nikt nie badał ustawodawstwa synodalnego w ówczesnej Galii w tym względzie, a zwłaszcza nie pokusił się o ukazanie procesu ewolucji tej instytucji wyłącznie na podstawie oryginalnych materiałów źródłowych. Należy zatem wyrazić uznanie dla Autora za podjęcie tak trudnego, a zarazem ciekawego tematu.

Praca zawiera spis treści, wykaz skrótów, wstęp, cztery rozdziały, zakończenie i obszerny wykaz bibliografii. Już we wstępie Autor napisał, że będzie się zajmował wzajemną relacją dwu porządków prawnych, kościelnego i świeckiego, w odniesieniu do prawa azylu we wczesnym chrześcijaństwie oraz wyraźnie postawił tezę, iż „kościelne prawo azylu wywarło nie tylko istotny wpływ na humanizację stosunków spo-

łecznych w merowińskiej Galii, ale też ustawodawstwo kościelne kształtowało prawodawstwo państwowe”. Celem pracy jest „ukazanie prawa azylu stanowiącego na synodach galijskich w jego chronologicznym rozwoju, jak również analiza poszczególnych norm tego prawa w aspekcie podmiotowym i przedmiotowym” (s. 15). Ważne i konieczne dla czytelnika okazało się wyjaśnienie przez Autora problemów terminologicznych, gdyż prawo kanoniczne nie podaje definicji prawa azylu, a instytucja ta swoją nazwę wzięła z prawa rzymskiego (*intercessio, sacramentum*), choć prawo kanoniczne nadało im swoją treść, formę i funkcję. Autor też szczegółowo przeanalizował inne terminy greckie i łacińskie, by dojść do wniosku, że będzie chodziło o „instytucję prawną polegającą na objęciu ochroną prawną określonej kategorii podmiotów w określonym miejscu” (s. 19-21).

Autor wykorzystał w pracy obfite źródła, przede wszystkim proveniencji kościelnej. Są to głównie kanony synodów galijskich z V-VII w. wzięte z krytycznych wydań *Corpus Christianorum. Concilia Galliae* (w: *Corpus Christianorum, Series Latina, cura et studio C. Munier, t. CXLVIII, Turnholti 1963*) i *Concilia Galliae* (w: *Corpus Christianorum. Series Latina, cura et studio Caroli de Clercq, t. CXLVIII A, Turnholti 1963*). Na uwagę zasługuje fakt, że tłumaczenia tych tekstów, jak też innych kanonów synodalnych afrykańskich zawartych w dekreście Gracjana zostały pierwszy raz przetłumaczone na język polski przez Autora, który (będąc z wykształcenia klasykiem i prawnikiem) dokonał bardzo dobrego przekładu. Jeśli chodzi o źródła prawa rzymskiego, to Autor przebadał *Kodeks Teodozjański* (w szczególności *De his qui ad ecclesias confugiunt*), *Kodeks Justyniański*, *Novelae, Digesta, Institutiones* Gajusa, *Sentencje* Paulusa, jak też *Reguły Ulpiana*. Ponadto przebadał teksty źródłowe praw frankońskich, prawa ludów germańskich oraz – dla opracowania zarysu historycznego – prawa azylu w starożytnej Grecji i Rzymie; wykorzystał wiele źródeł literackich. Przy badaniu prawa azylu w tradycji żydowskiej wykorzystał Pismo św.

Literatura faktycznie wykorzystana w pracy jest bardzo szeroka i wielojęzyczna (polska, niemiecka, włoska, hiszpańska). Należy zauważyć, że rzadko się zdarza praca o tak bogatych źródłach i gruntownych studiach nad nimi. Godny uwagi jest też fakt, iż Autor dość szczegółowo ustosunkował się do ważniejszych pozycji wykorzystanych w pracy, ukazując ich stosunek do opracowywanego tematu, a tym samym potrzebę jego podjęcia. Należy też podkreślić ogromną ilość gruntownie opracowanych przypisów, uzasadniających stawiane tezy lub służących wyjaśnieniu poruszonych w pracy problemów.

Autor opracował cztery obszernie rozdziały logicznie z siebie wynikające. Rozdział IV jest ukoronowaniem badań Autora. W latach 441-626/627 synody galijskie ustanowiły trzynaście kanonów dotyczących prawa azylu, z tego niewolnikom poświęcono 8, zabójcom, cudzołożnikom i złodziejom – 1, pannom i wdowom – 2, uciskanym przez możnowładców – 1 i zagrożonym jakimkolwiek niebezpieczeństwem – 1.

Rozdział I (obszerny, s. 25-84) bardzo dobrze wprowadza czytelnika w funkcjonowanie prawa azylu w cywilizacjach, greckiej, żydowskiej, rzymskiej i chrześcijańskiej do VII w. We wszystkich było ono fenomenem mającym swoje źródło w religii. W cywilizacji greckiej znajdujemy nazwę instytucji prawnej, którą współcześnie określamy prawem azylu. Tu prawo to miało swój rodowód w religii, ale powoli

przybierało charakter świecki i dokonywało się powolne zróżnicowanie pomiędzy ochroną sakralną (w świątyni) i prawną ochroną podmiotową gwarantowaną przez państwo (miasta-państwa). W Grecji podbitej przez Rzymian stopniowo prawo azylu podlegało procesowi degeneracji, gdyż miasta i świątynie stały się ogniskami chaosu społecznego, gdzie gromadzili się przestępcy i niewypłacalni dłużnicy. W kulturze żydowskiej prawo azylu różniło się zasadniczo od norm w świecie antycznym i średniowiecznej Europy. Tu obowiązywała zasada winy, a na drugie miejsce zesłała karalność czynu. Doprowadziło to do zawężenia prawa azylu, przyznawanego w wypadku zaistniałego zabójstwa, a nie przyznawanego w wypadku morderstwa. Ponadto za złamanie prawa azylu prawo nie przewidywało kary. Autor omówił także inne różnice z uregulowaniami greckimi, mianowicie istnienie tzw. mściciela krwi, którego zadaniem było zabicie umyślnego zabójcy, instytucję miast ucieczki, oznaczenia drogi do tych miast, instytucję starszych miasta jako władzy świeckiej egzekwującej prawo azylu. Ukazał też, że prawo azylu, mające początek w ustawodawstwie Mojżesza jako prawo religijne, uległo procesowi sekularyzacji, a terytorium świątyni przeszło w terytorium całego miasta z władzą instytucji starszych miasta. Równie jasne i przejrzyste są wywody Autora w odniesieniu do funkcjonowania prawa azylu w starożytnym Rzymie. Udowodnił on za pomocą licznych przykładów tezę, że ustawodawstwo chrześcijańskich cesarzy, przyznające prawo azylu w dwu formach *confugium ad statuas* i *confugium ad ecclesias*, zostało włączone do Kodeksu Teodozjańskiego i Kodeksu Justyniańskiego, przenosząc ucieczki do posągów cesarzy na kościoły chrześcijańskie. Istotnym osiągnięciem Autora jest oparte na źródłach przekonanie, że idea azylu kościelnego była obecna w życiu społeczeństw i miała wpływ na kształtowanie się prawa azylu w średniowieczu. Zresztą chrześcijaństwo wniosło nowy motyw do treści prawa azylu, a mianowicie miłosierdzie (*miseri-cordia*), wpłynęło na rozszerzenie grupy podmiotów uprawnionych do korzystania z ochrony prawa azylu i poszerzyło jego zakres terytorialny o cmentarz, dom biskupa i klasztor. Ciekawe, z pełnym uzasadnieniem źródłowym, są wywody Autora w odniesieniu do kształtowania się prawa azylu w ustawodawstwie kościelnym od początków aż do synodów galijskich. Na zakończenie tych interesujących ustaleń Autor podsumował wywód stwierdzeniem, że w IV i V w. można mówić „o małej aktywności ustawodawstwa kościelnego względem prawa azylu”, gdyż na „Wschodzie prawo azylu w kościołach regulowały w tym czasie konstytucje cesarskie, a na Zachodzie, szczególnie w Galii, prawo azylu stało się domeną ustawodawstwa synodalnego” (s. 84).

Rozdział II, najobszerniejszy (s. 85-182), należy do istotnej części pracy. Prawo azylu zostało tu ukazane na przykładzie podmiotów obejmowanych nim przez ustawodawstwo synodów galijskich. Przeprowadzone analizy norm kanonicznych, zawierających ustanowione prawo azylu kościelnego w aspekcie podmiotowym, pozwalają na wyciągnięcie kilku wniosków. Ustawodawstwo synodów galijskich przyznało prawo azylu w kościołach różnym podmiotom. Najczęstszą kategorią osób, którym je przyznawano, byli niewolnicy różnych kategorii, a ponadto zabójcy, cudzołożnicy i złodzieje, *raptores*, wdowy i panny, uciskani przez możnych i inni zagrożeni niebezpieczeństwem. Autor jednak w tym rozdziale nie ograniczył się jedynie do podmiotów prawa azylu. Każdy podmiot prawa azylu jest omówiony w kontekście oko-

liczności historyczno-prawnych (np. „duchowe zaślubiny” w odniesieniu do panien nie chcących wyjść za mąż) z powołaniem się na *ratio legis*. Ks. Burczak poczynił precyzyjne rozróżnienia między poszczególnymi podmiotami prawa azylu, a całość udokumentował bardzo dobrym aparatem źródłowym. Jak już wspomniano, w tym rozdziale nie mówi się wyłącznie o podmiotach, ale także o przedmiocie prawa azylu, jego łamaniu, sposobie jego egzekwowania i o karach. Autor dostrzega także problemy i próbuje je kompetentnie rozwiązać, np. w odniesieniu do kwestii niewolników będących własnością duchownych, odmienności uregulowań w sprawie chrześcijańskich niewolników u właścicieli żydowskich. Niektóre kwestie pozostawia otwarte, np. na s. 113 pisze: „Otwartym pozostaje pytanie, jak traktował pogański właściciel niewolnika przysięgę złożoną w jego imieniu przez «chrześcijanina dobrej wiary»? i co stanowiło dla niego podstawę jej obowiązywania? Być może był nią szacunek dla religii chrześcijańskiej.

W rozdziale III (s. 183-218) Autor poddał analizie osoby naruszające prawo azylu oraz związane z tym kwestie przestępstw i kar przeciwko azylowi przewidziane przez normy kanoniczne do sankcji ekonomicznych włącznie. W kolejności omówił osoby samych azylantów, pokrzywdzonych przez zbójców, cudzołożników i złodziei, chrześcijańskich i żydowskich właścicieli niewolników, możnowładców i stosujących przemoc. Wywody dotyczące samych azylantów i tych, którzy zostali przez nich pokrzywdzeni, zostały podsumowane konkretnymi wnioskami.

Rozdział IV zawiera szczegółowe opracowanie uprawnień i obowiązków duchownych w związku z prawem azylu. Jako rządcy kościołów mieli czuwać nad właściwym zachowywaniem prawa azylu. Mieli doprowadzić do takiego rozwiązania konfliktu, aby nie został naruszony status kościoła jako miejsca świętego i przez to zasługującego na szacunek. Uprawnienia, niestety, były mniejsze od ciężarów, jakie się wiązały z wykonywaniem tego prawa (*intercessio*, *sacramentum*, oddawania niewolników chrześcijańskich ich żydowskim właścicielom, egzekwowanie zakazu małżeństw porywaczom, oraz zatrzymanie w tym kościele, do którego uciekli).

Z satysfakcją należy podkreślić, iż oceniana praca pod względem merytorycznym jest dobrą monografią z zakresu historii instytucji prawa azylu. Jest to praca o jednorodnym charakterze, tj. napisana na podstawie źródeł prawa kanonicznego, nosi charakter rzetelnego studium prawniczego. Opracowanie jest rezultatem samodzielnej analizy materiałów źródłowych i szerokiej literatury. Tak liczne źródła poddane analizie dla czytelnika są ukazane pierwszy raz tak fachowo i rzetelnie. Oprócz bardzo treściwych uwag o charakterze podsumowującym całość badań, Autor wyodrębnił uwagi natury ogólnej, które zasługują na pozytywne podkreślenie, m.in. na temat miejsca, w którym według ustawodawstwa synodalnego przysługiwało prawo azylu. Były nim kościoły, dom kościelny (*domus ecclesiae*), dom biskupa (*domus episcopi*), atrium kościoła. Zwrócił uwagę na przedmiotowy aspekt prawa azylu jako instytucji prawa kościelnego zapewniającej określonym podmiotom na określonym terytorium ochronę prawną. Zawarł wiele uwag na temat zakazów nadużyć prawa azylu w celu zawarcia małżeństwa oraz na temat uniwersalizmu prawa kościelnego, które nigdy nie odmawiało tego prawa żadnej kategorii osób, czyli przysługiwało wszystkim, co odróżniało prawo azylu stanowione przez biskupów od podobnych norm prawa świeckiego.

Jeśli chodzi o wnioski natury ogólnej, wynikające z merytorycznej wartości pracy, to można je sprowadzić do kilku. Prawo azylu przyjęte przez synody galijskie V-VII w. było istotnym elementem integracji poszczególnych grup ludnościowych zamieszkujących w tamtym czasie ziemię merowińską. Prawo kościelne w znacznej mierze wpłynęło na złagodzenie zakorzenionego w zwyczajowych prawach germańskich prawa zemsty, gdyż głosząc naukę chrześcijańskiej *caritas* i *miserericordia*, stało się fundamentem jednoczenia tych ludów. Prawo azylu synodów galijskich służyło humanizacji obyczajów, a przejmowane przez prawodawstwa germańskie ubogacało ich kulturę prawną. Przeniesione przez prawo kościelne w wieki średnie, następnie poprzez *Corpus Iuris Canonici*, w tym Dekret Gracjana, aż do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 roku, w nowożytnej Europie trwa nadal w postaci azylu w placówkach dyplomatycznych.

Praca została napisana przez kompetentnego badacza, posługującego się klasycznymi językami greką i łaciną w sposób perfekcyjny. Autor sprawnie operuje metodami historyczno-prawną i dogmatyczno-prawną; dokonuje dobrych analiz i wyciąga uzasadnione wnioski. Na szczególne podkreślenie zasługuje poprawność pracy od strony warsztatu naukowego i duża wartość merytoryczna pracy na temat kościelnego prawa azylu w okresie antycznego chrześcijaństwa. W polskiej i światowej literaturze prawniczej brakuje tego rodzaju opracowań. Oceniana praca jest dobrą monografią, wnoszącą poważny wkład do historii prawa kanonicznego.

Ks. Henryk Misztal
Katedra Prawa Wyznaniowego KUL

Henryk M i s z t a l, *Le cause di canonizzazione. Storia e procedura*, Città del Vaticano: Libreria editrice Vaticana 2005, ss. 590.

Na rynku wydawniczym ukazała się znakomita publikacja ks. Henryka Misztala *Le cause di canonizzazione. Storia e procedura*, wydana nakładem prestiżowego wydawnictwa Libreria editrice Vaticana, które powstało pod koniec XVI w. za pontyfikatu papieża Sykstusa V (1585-1590). Konstytucja apostolska Ojca św. Jana Pawła II *Pastor bonus* z 28 czerwca 1988 r. nadała wydawnictwu status instytucji związanej ze Stolicą Apostolską w celu publikowania papieskich aktów i różnych dokumentów papieskich. Książka została wydana w serii wydawniczej jako tom VIII Kongregacji Spraw Kanonizacyjnych. Materiały do badań w sprawach kanonizacyjnych (*Congregazione delle cause dei Santi sussidi per lo studio delle cause dei Santi*). Wynika z tego, że stoi za nią autorytet Stolicy Apostolskiej i ma charakter oficjalnego wydania Kongregacji Spraw Kanonizacyjnych. Wydanie publikacji w je-